

ТРЕНІНГ ЯК СОЦІАЛЬНА ТЕХНОЛОГІЯ АДАПТАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ІНТЕГРОВАНИХ ГРУПАХ ВНЗ

Статтю присвячено проблемам адаптації суб'єктів навчально-виховного процесу при входженні в інтегроване середовище. У статті розглядається соціальна технологія, що представлена через тренінгові заняття, метою якої є полегшення процесу адаптації в інтегрованих навчальних групах ВНЗ.

Ключові слова: студент з функціональними обмеженнями здоров'я, адаптація, адаптаційний клімат, інтегроване середовище, соціальні технології, тренінг.

Статья посвящена проблемам адаптации субъектов учебно-воспитательного процесса при вхождении в интегрированную среду. В статье рассматривается социальная технология, которая представлена через тренинговые занятия, целью которой является облегчение процесса адаптации в интегрированных учебных группах вузов.

Ключевые слова: студент с функциональными ограничениями здоровья, адаптация, адаптационный климат, интегрированную среду, социальные технологии, тренинг.

This article deals with the problems of adaptation of subjects of the educational process from entry into the IDE. The article deals with social technology, which is represented through the training sessions, the purpose of which is to facilitate the process of adaptation in integrated educational groups of universities.

Key words: students with functional limitations health, adaptation, adaptation climate, integrated environment, social, technology, training.

Постановка проблеми. Право людей з функціональними обмеженнями здоров'я на інтеграцію в суспільство та адаптацію в ньому – одна із вимог міжнародних стандартів. Важливим завданням держави та інших соціальних інститутів є створення для дітей та молоді з функціональними обмеженнями здоров'я необхідних умов для подолання перешкод, що стоять на заваді повноцінному життю у соціумі. Зусилля повинні бути спрямовані на те, щоб особи даної категорії стали повноцінними членами суспільства, поділяли людські цінності, ієрархізували їх на основі оцінки стану свого здоров'я та реалізували свої інтереси відповідно до власних особливих потреб. Не завжди можна подолати фізичний недолік людини, але потрібно зробити все, щоб навчити осіб з інвалідністю осмислено і продуктивно адаптуватися та самореалізуватися у суспільстві, яке, априорі, розраховано з урахуванням потреб здорової людини.

На наш погляд, навчання та отримання соціального досвіду є єдиною можливістю для молоді даної категорії включитися в суспільне життя, адаптуватися до його умов, набути впевненості, свободи мислення, максимально можливої самостійності. Доступність освіти

зумовлює навчання у вищих навчальних закладах, можливість вибору форми навчання, технологій та методів, які застосовуються для адаптації та стимулювання індивідуального розвитку кожного студента з обмеженими фізичними можливостями здоров'я та полегшує процеси адаптації та інтеграції. Тому напрямок дослідження тренінгу, як соціальної технології, що є складовою адаптаційного процесу до інтегрованого середовища та полегшення адаптації та інтеграції молоді з функціональними обмеженнями здоров'я в суспільство, є дуже важливим питанням, що і зумовило **актуальність** даної статті.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблемі організації навчання дітей та молоді із функціональними обмеженнями здоров'я присвячено дослідження О. Дікової-Фаворської, І. Обуховської, О. Романчука, П. Таланчука, І. Тараненко, А. Шерляг, Б. Шихов'як, М. Яскала та російських соціологів П. Романова, О. Ярської-Смірної.

Дослідження технологічного аспекту інтегрованого навчання знаходять своє вирішення в теорії і практиці роботи науковців, серед яких: Л. Білецька, І. Білецька, О. Дікова-Фаворська, О. Єкжанова, В. Засенко, К. Кольченко, Ю. Найда,

Т. Сак, П. Галанчук, О. Тараненко, М. Чайковський, О. Ярська-Смірнова.

Соціологи та соціальні педагоги вивчають адаптацію молоді з обмеженими фізичними обмеженнями здоров'я (О. Ярська-Смірнова, П. Романов), адаптаційні можливості вищої школи для осіб з функціональними обмеженнями здоров'я (О. Дікова-Фаворська) [7, с. 17].

Метою даної статті є окреслення проблем адаптації суб'єктів навчально-виховного процесу при входженні в інтегроване середовище та розгляд соціальної технології, яка представлена у вигляді тренінгу, з метою полегшення процесу адаптації в інтегрованих навчальних групах ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Молода людина з інвалідністю – це насамперед особистість, яка має обмежені можливості здоров'я, що зумовлені фізичними, психологічними і соціальними бар'єрами, які не дозволяють їй легко і повноцінно адаптуватися та інтегруватися, жити повноцінними життям, як інші члени суспільства. Переважна більшість молодих людей з обмеженими фізичними можливостями здоров'я не мають можливості реалізувати себе, отримати вищу освіту, тому завданням держави є організація та створення умов для повноцінної адаптації, самореалізації та опануванням якісною освітою даної категорії осіб.

Адаптація – це динамічний процес, завдяки якому рухомі системи живих організмів, незважаючи на мінливість умов, підтримують стійкість, необхідну для існування, розвитку і продовження роду. Саме механізм адаптації, виробленої в результаті тривалої еволюції, забезпечує можливість існування організму в постійно мінливих умовах середовища [6, с. 118].

Соціальна адаптація – це процес інтеграції людини в суспільство, в результаті якого досягається формування самосвідомості, рольової поведінки, здатності до самоконтролю й самообслуговування, адекватних зв'язків з оточуючими [8, с. 418].

Найголовніше завдання адаптаційного процесу – це проблема виживання людини через пристосування потенціалу організму людини до процесів природного і соціального середовища. В нашому випадку, коли потенціал організму обмежений, студенту з обмеженими фізичними можливостями здоров'я складніше, як у психологічному так і в інтелектуальному плані.

На думку О. М. Дікової-Фаворської, саме пасивна та статична адаптація найбільш поширена серед молоді з функціональними обмеженнями, а особливо в процесі інтеграції в суспільство. Але забезпечення освітніх можливостей для студентів з інвалідністю, створення певних умов для повноцінного навчання та спілкування з членами групи при необхідному рівні психолого-педагогічної готовності можуть змінити на краще процес адаптації даної групи осіб.

Студенти з функціональними обмеженнями здоров'я – це особлива категорія, яка відрізняється низьким стартовим рівнем освіти, що зумовлене

навчанням у спеціальних закритих закладах освіти або навчанням на дому, відсутністю соціального досвіду перебування в інтегрованому середовищі, слабкістю комунікативних зв'язків та відсутністю готовності до повноцінного навантаження під час навчально-виховного процесу, що, перш за все, пояснюється станом здоров'я.

Вищеозначені проблеми потребують глибокого вивчення, метою яких є застосування соціальних технологій, що пов'язані з адаптаційним процесом. Виділяємо дві абсолютно різні групи студентів, які потребують адаптаційних технологій – це здорові студенти та студенти з функціональними обмеженнями здоров'я.

По-перше, поява студентів з функціональними обмеженнями здоров'я викликає певні незручності не тільки для студентів з інвалідністю, а і для здорових студентів, які не повідомлені, що в групі разом з ними будуть навчатися студенти з функціональними обмеженнями здоров'я, по-друге, студенти з інвалідністю не готові, через відсутність досвіду, перебувати в інтегрованих групах вищого навчального закладу.

Наступною групою, яка має створювати соціальне середовище інтегрованого типу є інші суб'єкти навчального процесу – керівники, викладачі, обслуговуючий персонал. Прослідковуються певні проблеми цієї групи, а саме: невміння швидко реагувати на потреби даної категорії студентів, неволодіння методиками викладання в інтегрованому середовищі, упереджене ставлення, занижені вимоги до студентів з інвалідністю, непристосованість матеріальної, архітектурної бази до потреб людей з обмеженими фізичними можливостями здоров'я. Проте найгострішою з усіх зазначених проблем є психологічна неготовність, що пов'язана з стеріотипізованим ставленням до студентів даної категорії, відсутністю навичок роботи в інтегрованому середовищі, низький рівень культури взаємодопомоги та взаємодії зі студентами, що мають хворобу, особливо зовні марковану.

Поряд з вказаними вище проблемами адаптації у студентів з фізичними обмеженнями здоров'я існує ряд бар'єрів, що ускладнюють і без того проблемний процес адаптації у вищому навчальному закладі.

Виділяємо *просторовий бар'єр*. Навіть, коли особа з фізичними обмеженнями має засоби пересування (протез, крісло-коляска, спеціально обладнаний автомобіль), сама будова навчального корпусу і транспорту не пристосована до людини із функціональними обмеженнями здоров'я. Бракує устаткування і пристосувань для побутових процесів, самообслуговування, вільного пересування.

Наступним виділяємо *інформаційний бар'єр*. Студентам з обмеженими можливостями здоров'я набагато складніше презентувати свої погляди і позиції, донести до суспільства свої інтереси. Тому можуть виникати перекручені уявлення про потреби студентів даної категорії, особливості їхньої особистості.

Емоційний бар'єр гальмує формування соціальних контактів в процесі взаємин студента із функціональними обмеженнями здоров'я, навчальної групи та соціального середовища.

На думку Дікової-Фаворської О. М., найбільш продуктивний підхід до адаптації суб'єктів навчально-виховного процесу в інтегрованому середовищі – це створення середовища творчого буття, де студент має можливість випробувати себе не тільки як виконавця, але перш за все як генератора ідей. Це передбачає достатній рівень самоосвіти та саморозвитку, а в подальшому впливає на процеси адаптації та інтеграції [3].

Важливим чинником адаптації молоді, яка має обмежені можливості здоров'я є середовище, яке відрізняється особливим *адаптаційним кліматом*. В ідеалі під цим ми розуміємо таке середовище, що позитивно впливає на особистість з вадами здоров'я, змінює його свідомість, дозволяє відчувати себе повноцінною людиною, сприяє успішній соціалізації, адаптації та інтеграції.

Аналіз науково-педагогічних, психологічних досліджень цієї проблеми дає змогу виділити такі поняття:

- дидактична адаптація – пристосування молоді до нової для них системи навчання. Пристосування може проходити як відносно швидко, так і відносно повільно.

- оперативна адаптація залежить, по-перше, від тісного зв'язку методів навчання між спеціальними навчальними закладами та школою, по-друге, – від самостійності та творчого мислення, які вже стали самостійними рисами особистості;

- соціально-психологічна адаптація – пристосування до групи, стосунків у ній, вироблення особистого стилю поведінки [5, с. 61].

При розгляді процесу адаптації здорових студентів в інтегрованому середовищі, ми окреслюємо наступні проблеми:

- недостатній рівень толерантності до однолітків із функціональними обмеженнями здоров'я, що зумовлене виникненням конфліктів;

- неготовність здорових студентів сприймати як рівних однолітків із функціональними обмеженнями здоров'я;

- відсутність взаємодопомоги у процесі навчання;

- у здорових студентів проблем у процесі навчання значно менше, у зв'язку з цим формується знижена самооцінка студентів із обмеженими фізичними можливостями здоров'я і їхнє небажання товаришувати;

- різні інтереси та можливості у проведенні вільного часу також заважають студентам разом брати участь у розважальних програмах освітнього закладу та за його межами, що знижує рівень згуртованості, дружби в групі та гальмує процес інтеграції.

Таким чином, для полегшення процесу адаптації суб'єктів навчально-виховного процесу при входженні в інтегроване середовище, необхідною є розробка та впровадження соціальних технологій, в

першу чергу, це – інформаційні, Інтернет-технології, інтерактивні технології, щодо адаптації суб'єктів навчально-виховного процесу в інтегрованому середовищі доцільним є використання зазначених вище технологій, які полегшують психологічну напруженість в інтегрованих навчальних групах, сприяють згуртованості, толерантному ставленню та емпатійності.

Соціальна технологія являє собою чітко відпрацьовану за операціями сукупність прийомів, методів і впливів, які необхідно застосовувати суб'єктом управління для досягнення цілей соціального управління чи вирішення соціальних проблем у трудових колективах, в нашому випадку в інтегрованих навчальних групах вишу [6, с. 119]. Доцільним, на наш погляд, є впровадження тренінгових програм, тренінгових комплексних занять в інтегрованих групах вищого навчального закладу.

На сьогодні широко розроблено методи емпатійного слухання (К. Роджерс), створені спеціальні програми навчання навичок емпатії психотерапевтів, викладачів, подружжя (А. Голдстейн, Т. Гордон), програми соціально-психологічного тренінгу емпатії для молодших школярів та підлітків (М. Удовенко), тренінгова програма розвитку професійних якостей психолога, визначальних для роботи в початковій школі (І. Мартинюк), а також програма тренінгу сенситивності студентів-медиків (О. Юдіна) [1, с. 21].

Проте тренінгових програм для представників досліджуваних нами груп не виявлено, що і потребує розвитку та впровадження даних програм.

На відміну від традиційних методів навчання соціально-психологічний тренінг спрямований передусім на:

- розвиток особистості;
- формування ефективних комунікативних умінь;
- засвоєння навичок як ділового спілкування, так і неформального;
- формування впевненості в собі та зниження тривожності у спілкуванні;
- стійку мотивацію до саморозвитку.

При використанні цієї форми навчання позиція суб'єктів навчально-виховного процесу характеризується яскраво вираженою спрямованістю на особистість учасника групи, на підтримку й допомогу в його розвитку, на засвоєння теоретичних знань у їх безпосередньому відпрацюванні на практиці. Цьому сприяє саме специфіка тренінгу як однієї із сучасних форм психолого-педагогічної підготовки викладачів. Річ у тому, що набуття нових навичок і досвіду відбувається у тренінгу завдяки активній участі всіх членів групи та кожного зокрема. Принцип активності передбачає не засвоєння готових знань і прийомів, а самостійне відпрацювання найбільш ефективних навичок спілкування.

Другий важливий принцип соціально-психологічного тренінгу – принцип зворотного зв'язку, на якому ґрунтується набуття нового перцептивного,

емоційного та когнітивного досвіду. Специфіка зворотного зв'язку тренінгу – це його описовий, а не оцінювальний характер, його не віддаленість, реальність як відправника, так і того, хто отримує, реалізація його в контексті групи.

Зауважимо, що в навчально-виховній практиці вузів немає спеціальних психолого-педагогічних методів активного впливу на особистість з метою професійної психокорекції її якостей. Проте в нашому випадку це сприяло б підвищенню адаптації всіх суб'єктів навчально-виховного процесу в інтегрованих групах вищого навчального закладу.

Тренінг і традиційні форми навчання мають суттєві відмінності. Традиційне навчання більш орієнтоване на правильну відповідь, і за своєю сутністю є формою передачі інформації та засвоєння знань. Натомість тренінг, перш за все, орієнтований на запитання та пошук. На відміну від традиційних, тренінгові форми навчання повністю охоплюють весь потенціал людини: рівень та обсяг її компетентності (соціальної, емоційної та інтелектуальної), самостійність, здатність до прийняття рішень, до взаємодії тощо. Звичайно, традиційна форма передачі знань не є сама по собі чимось негативним, проте у світі швидких змін і безперервного старіння знань традиційна форма навчання має звужені рамки застосування [2].

Так само, як і будь-яке навчальне заняття, тренінг має певну мету. Нею можуть бути:

– інформування та набуття учасниками тренінгу нових професійних навичок та умінь;

– опанування новими технологіями в професійній сфері;

– зменшення чогось небажаного (проявів поведінки, стилю неефективного спілкування, особливостей реагування тощо);

– зміна погляду на проблему;

– зміна погляду на процес навчання, аби зрозуміти, що він може давати наснагу та задоволення;

– підвищення здатності учасників до позитивного ставлення до себе та життя;

– пошук ефективних шляхів розв'язання поставлених проблем завдяки об'єднанню в тренінговій роботі різних спеціалістів, представників різних відомств, які впливають на розв'язання цих проблем.

Висновки. Отже, розглядаючи тренінг, як соціальну технологію, що здійснює активний позитивний вплив на особистість та спрямований на стійку мотивацію до саморозвитку, можемо дійти наступних висновків. Використанням згаданої вище методики, ми формуємо та досягаємо поставленої мети – створюємо адаптаційний клімат, який дозволить вирішити головні завдання, а саме: зруйнувати бар'єри, що перешкоджають повноцінній інтеграції особам з функціональними обмеженнями здоров'я, а також створити умови для повноцінної підготовки кваліфікованого фахівця, що дасть змогу людині з інвалідністю підвищити свій соціальний статус, працюючи за обраним фахом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірник А. М. Тренінг комунікативних вмінь / А. М. Гірник, І. Н. Шпалерчук // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 6 – С. 21–25
2. Гольдштейн А. Тренінг умінь спілкування / А. Гольдштейн, В. Хомик. – К. : Либідь, 2003. – 520 с.
3. Дікова-Фаворська О. М. Креативний метод освіти осіб з обмеженими функціональними обмеженнями здоров'я / О. М. Дікова-Фаворська // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. Вип. 116. «Соціологія державного управління». Серія «Спеціальні та галузеві соціології». – Донецьк : ДонДУУ, 2009.
4. Иванов В. Н. Социальные технологии : [курс лекций] / В. Н. Иванов, В. И. Петрушев. – М., 1999
5. Ляхова І. Використання системного аналізу процесу адаптації студентів-першокурсників / І. Ляхова, О. Учитель // Рідна школа. – 2001. – № 1. – С. 61–63
6. Милославова И. А. Адаптация как социально-психологическое явление / И. А. Милославова // Социальная психология и философия. – Л., 1973. – вып. 2. – С. 116–119.
7. Полякова О. М. Стан та проблеми інтеграції молоді з особливими потребами в сучасне українське суспільство / О. М. Полякова, Ю. В. Сапарай // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. : [науково-метод. журнал] – 2008. – № 4. – С. 16–30.
8. Психологический словарь / Под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др.; Научно-исследовательский институт общей и педагогической психологии Академии пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1983.

Рецензенти: Васильєв Я. В., д.психол.н., професор;
Мейжис І. А., д.пед.н., професор.

© Бацман О. С., 2012

Дата надходження статті до редколегії 20.10.2012 р.

БАЦМАН Ольга Сергіївна – аспірантка кафедри соціології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, старший викладач кафедри соціальної роботи Полтавського інституту економіки і права Вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».

Коло наукових інтересів: соціологія освіти, соціальна психологія.